

گفته می شود زارچ، پس از یزد و میبد، کهنترین آبادی منطقه محسوب می شود همین قدمت باعث شده که کنکاش در آن کمی دشوار باشد. وجود دخمه زرتشتیان در المآباد، استقرار قنات زارچ با قدمت بیش از سه هزار سال، کشف قطعات باستانی در شنزارها حوالی زارچ و دیگر شواهد و قرائن تاریخی این فرضیه را به اثبات میرساند که قدمت زارچ بیشتر از حداقل در حدود قدمت شهر یزد بوده و به حدود بیش از سه هزار سال می رسد. گرچه زارچ، در اعصار مختلف، به عنوان بخش یا منطقه‌ای از یزد یا مناطق دیگر شناخته می شود، اما اگر منطقه عمومی زارچ را به صورت عام زارچ بنامیم، قدمت این محدوده بیش از اینهاست. البته این نکته از اهمیت خاصی برخوردار است که طبق آثار به دست آمده، متون و شواهد و قرائن تاریخی، محل سکونت اهالی زارچ در ایام قدیم، محل فعلی نبوده و به دلایل مختلف، مجبور به جابجایی و ساخت محلات جدید شده اند.

گذشته های دور در ایلی در سمت شمال شرقی زارچ وجود داشته است، حتی می گفتند که م خهایی بزرگی که به عه ده آنها لنگرکشتی بوده است را هنگام لنگر انداختن به آنها میبسته اند در آن حوالی افته شده است تا جایی که بعضی فرسا ش خاکهایی قر ب به فراز تل معروف دخمه و تپه ها اطراف آن را فرسا ش امواج آب آن در ا میدانند. این فرضیه تاریخی در خصوص منطقه عمومی یزد هم صدق می کند، با این همه حداقل اگر چنین فرضیه هایی درست باشد، مربوط به چند هزار سال پیش است که قابل کنکاش نیست.

زارچ در سالهای دور

جامع مفا دی قرن 11 هجری آمده است: اسم بانی از کتب توار خ معلوم و محقق نگشت، در افواه عوام مشهور است که از جمله متحدثات زال زر است و المعلم عندالله. کتاب آتشکده زندان آثار خ زدا از مرحوم آتی در خصوص منطقه زارچ نوشته است: از قرای مهم و معتبر در بلوک زدا یکی زارچ است که بعد از م بد کهنگی و قدمتش مسلم است و وجه تسمیه آنجا به زارچ و بانی قنات و آبادی آن مجهول و زبان تار خ در این باب ساکت است. آتی نیز معتقد است که کته زندان اسکندر هنگام ساختن شد که در این حدود شهر 11 المت بزرگ و مهمی وجود داشته که قبل از ورود اسکندر و ساختن کته ساخته شده بود و 1 ساعه نام داشت هرفته، فراغر و سر زداة مانده آن هستند که در 30 کیلومتری جنوب شرقی زدا قرار دارند.

هنگام که زداگرد اول فرزند بهرام ساسانی بدستور پدر از مدائن به فارس م رفت در زدا اقامت گز د و به آبادانی آن پرداخت، همراه او سه سرهنگ بودند که نامشان به دار، عقدار و م بدار بود که سه منطقه کنونی بده، عقدا و م بد از ا شان برجای مانده است، بیشک اسامی فعلی بعضی از شهرهای استان چون زدا، زارچ، اشکذر، مهر ز و م بد نشانگر قدمت آن قبل از ظهور اسلام در ا ران است.

زارچ در کتب قدیمی

گرچه زارچ در کتب قدیمی و نسخ خطی، به صورت مستقل نام برده نشده است اما در اکثر کتب مربوط به یزدشناسی، نام کهن زارچ دیده می شود که پاره ای از آنها اشاره می شود. در کتاب تار خ عصر حافظ تألف دکتر غنی از تار خ جد د زدا چاپ زدا آمده است: زارچ یکی از چند پاره دهی است که بدست ام ر مبارز الما ن و نزدک آنانو در زدا ساخته شده است. در تار خ زدا جعفری میخوانیم: و در سال اربعه ن وسبعمانه سرای ترکان عمارت کرد و طاق عالی بساخت جهت فرزندان و فرزند زادگان عمارت عالی بساختند و در زمان او مبارز آباد و قطر آباد و ترک آباد و شاه آباد و

بدرآباد و علی آباد و خاتون آباد و مظفرآباد زارچ و دلم آباد و غاب آباد و احمدآباد و سلطان آباد و محمدآباد بارو کرده شد و نیز همان کتاب به امر دختر محمد مظفر قنات مظفرآباد زارچ احداث گردید و باروی قلعه زارچ کشیده شد. تاریخ مفیدی آورده شده است: نیز آن امر عادل و فرزندان او دوازده ده در بلوکات مبد و رستاق و قهستاق احداث نموده اند، اسامی ده ها این است: مبارزآباد و ترک آباد و شاه آباد و بدرآباد و مظفرآباد مبد و خاتون آباد زارچ و دلم آباد و احمدآباد و سلطان آباد و علی آباد و محمدآباد.